

Г. А. Перепелиця

ВИМОГИ ДО ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН ТА ЙОГО ПІДГОТОВКИ В СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті на основі аналізу першоджерел досліджено вимоги до вчителя суспільствознавчих дисциплін та його професійно-педагогічної підготовки в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Доведено, що велику увагу педагог приділяв проблемі формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя.

З'ясовано, що в навчальних планах Павлівської школи було гармонійно поєднано дисципліни гуманітарного, соціального і природничого циклів з метою надання учням широкого кола знань про людину й суспільство, й підготовки їх до взаємодії з соціальним середовищем.

Проаналізовано вимоги, які педагог висував до своїх колег, зокрема: ретельну підготовку до кожного уроку, урізноманітнення матеріалу, збагачення його різними прикладами, турботу про творчий розвиток здібностей вихованців, вимогливість щодо формування розумових й моральних сил дитини, надання учням не тільки знань, а й умінь користуватися ними, аналізувати їх.

У дослідженні схарактеризовано зміст, форми та методи навчання, які використовувалися вчителями в Павлівській школі при викладанні суспільствознавчих дисциплін. Серед них: розповідь, самостійне читання книг, пояснення, спостереження, дискусії, творчі письмові роботи, екскурсії та інші.

З'ясовано, що в Павлівській школі було організовано цілу систему позакласних та позашкільних заходів, що були спрямовані на підвищення власної культури праці і, насамперед, культури мислення як учнів, так і вчителів. Так, діти працювали в різних гуртках, брали активну участь в організації та проведенні вечорів Юних мислителів, де в дискусіях аналізувалися життєві явища та ситуації тощо. Також велике значення мали подорожі, які вчили критичному мисленню й всебічному розвитку особистості.

Ключові слова: вимоги, В. О. Сухомлинський, вчитель, підготовка, суспільствознавчі дисципліни.

Perepelitsa H. A. Requirements to a teacher of social science disciplines and his/her qualification in the heritage of V. A. Sukhomlinsky. Based on the

analysis of primary sources, the article describes the requirements to a teacher of social science disciplines and his/her professional and pedagogical training in the pedagogical heritage of V.A. Sukhomlinsky. It is proved that the Ukrainian teacher paid much attention to the problem of developing in students self-esteem, responsibility, personal attitude to events and phenomena of public life as well as skills of their assessment.

It was found out that the curricula of the Pavlyska school harmoniously combined disciplines of the humanitarian, social and natural cycles with the purpose of providing students with a wide range of knowledge about the person and society and preparing students for interaction with the social environment.

On the basis of the works of the enlightener, the requirements that the teacher set to his colleagues are analyzed, in particular: the main task of any teacher, especially a social scientist, should be to ensure high quality education and upbringing, thorough preparation for each lesson, diversity of material, its enrichment with various examples, information, interesting facts; care about harmony and creative development of abilities of pupils; demand on the formation of the mental and moral forces of the child; the teacher must give not only knowledge, but teach this knowledge to use and analyze, etc..

The study described the content, forms and methods that were used by teachers in the Pavlyska school in teaching social sciences. Among them: a story, an explanation, an independent reading of books, an observation, discussions, creative writing, excursions and the like.

It was established that a whole system of extra-curricular activities was organized in Pavlyska school, the purpose of which is to acquire the skills and experience of socially useful work, to increase one's own work culture and, above all, a culture of thinking and the like. Thus, the children worked in various hobby groups, took an active part in organizing and holding evenings of Young Thinkers, where in the discussions of life phenomena and situations and other issues were analyzed. Also of great importance were travels, which taught critical thinking and full development of the human personality.

Keywords: *requirements, V. Sukhomlinsky, teacher, training, social science disciplines.*

Вступ. *Зміни, що відбуваються в Україні в останні роки, вимагають формування такої особистості, рисами якої стануть «...патріотизм, повага до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; ...потреба в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; ... повага до прав і свобод людини, формування громадянської культури та культури демократії» (The Verkhovna Rada of Ukraine, 2017). Про це, зокрема, зазначається в Законі «Про освіту», що був прийнятий у вересні 2017 року. У документі також наголошується на*

тому, що «...держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» (The Verkhovna Rada of Ukraine, 2017). Реалізація вище зазначених завдань певною мірою залежить від особистісних та професійних якостей учителя, зокрема, й учителя суспільствознавчих дисциплін. У спадщині В. Сухомлинського розкриваються такі питання, як формування всебічно розвиненої особистості вчителя, що вбирає в себе ідеологію та психологію народу, є патріотом країни, володіє моральною й естетичною культурою; виховання освічених людей з громадською свідомістю та цілісним світоглядом.

Загальнотеоретичні основи побудови цілісного навчально-виховного процесу, спрямованого на формування особистості громадянина, представлено в наукових доробках А. Бойко, В. Лозової, К. Чорної, Г. Шевченко та інших. Сутність, зміст, форми і методи громадянського виховання представлено в дослідженнях П. Ігнатенко, Н. Косаревої, В. Поплужного. Безпосередньо дослідженню питань викладання суспільствознавчих дисциплін присвятили свої напрацювання Л. Губерський, О. Дружков, А. Колосков, С. Щепцов. Професійний розвиток (вимоги) до особистості вчителя, зокрема в педагогічній спадщині В. Сухомлинського розглядали І. Жорова, О. Бідюк. Проте аналіз літератури свідчить, що вимоги до вчителя суспільствознавчих дисциплін на основі спадщини В. Сухомлинського не були предметом окремого дослідження.

Мета та завдання: схарактеризувати вимоги до вчителя суспільствознавчих дисциплін та його підготовки в спадщині В. Сухомлинського.

Методи дослідження. Використано системно-структурний метод, здійснено теоретичний аналіз, систематизацію та узагальнення педагогічної

спадщини В. Сухомлинського з питань організації суспільствознавчої освіти та вимог до вчителів суспільствознавчих предметів.

Результати. Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що видатний український педагог В. Сухомлинський велику увагу приділяв суспільствознавчим дисциплінам, що викладалися в Павлівській школі. Як зазначав просвітник, предметом особливої турботи педагогічного колективу і кожного вчителя школи було те, «щоб добру і злу, які пізнаються в процесі навчання й суспільного життя, давалася чітка ідейно-політична оцінка». «Наш ідеал – щоб із школи вийшли в життя люди з громадською свідомістю, цілісним світоглядом, готові виявити мужність у протистоянні злу», – наголошується у статті «Павлівська середня школа» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.4, p. 52).

Зауважимо, що знаний український гуманіст сам безпосередньо викладав суспільствознавство в старших класах. Свій багаторічний досвід роботи у Павлівській школі, висновки й роздуми щодо формування в учнів соціальної і громадянської компетентностей шляхом засвоєння різних видів соціального досвіду, що складається із загальнолюдських, загальнокультурних та національних цінностей, соціальних норм, громадянської активності, прийнятої в суспільстві поведінки, В. Сухомлинський виклав у багатьох своїх працях, серед яких «Павлівська середня школа», «Сто порад учителям», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» тощо.

Аналіз вище названих праць свідчить, що В. Сухомлинський ставив високі вимоги до вчителів, яким держава довіряє найцінніше – своїх майбутніх громадян. Український педагог вважав, що головним завданням будь-якого вчителя, а особливо вчителя-суспільствознавця, має стати забезпечення високої якості освіти та виховання, творчого розвитку кожної особистості. Завдання вчителя, що викладає шкільний курс суспільствознавчої освіти, полягає в тому, щоб «...розумова праця, необхідна для засвоєння певного кола знань, була засобом розвитку розумових сил і

здібностей» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 85). Успішне розв'язання проблеми міцних знань можливе за тієї умови, коли кожний учитель, а особливо вчитель-суспільствознавець, разом з тим є й вихователем розуму. Наголосимо, що виховання розуму В. Сухомлинський вважав «однією з найтонших і важковловимих речей у шкільному житті» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 85).

Видатний гуманіст писав, що розум людини, який формується, «вбирає в себе ідеологію і психологію народу, його переконання, традиції, багаторічний досвід, інтелектуальну, моральну, естетичну культуру» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 91-92). Як зауважував просвітник, успіх розумового виховання в процесі навчання визначається такими факторами, як: «багатство всього духовного життя школи; ідейне обличчя, інтелектуальна, моральна, емоційна культура вчителя, його ерудиція; турбота про гармонію здібностей, потенційних можливостей кожної особистості й становлення творчих сил її розуму; майстерність педагогів у розкритті змісту програми; багатство і різноманітність методів навчання; активна роль виховання в навчальній праці» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 91-92). На думку Василя Олександровича, знання, набуті в процесі навчання, сприяють формуванню в майбутнього покоління розуміння місця і ролі людини в суспільстві.

Учитель суспільствознавчих дисциплін, на думку просвітника, повинен дати не лише знання, а й навчити цими знаннями користуватися, аналізувати їх тощо (Suhomlins'kij, 1977, Vol.4). «Справжній вихователю уміє знаннями пробудити життя переконань, відродити до життя той ґрунт, у який він висіває зерна істини, досягти того, щоб людина, певним чином ставлячись до знань, уже цим починала своє дійове ставлення до світу, щоб уже в ставленні до знань активно виявлялася світоглядна позиція людини», — писав він (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 113).

Навчання — «...це не механічне перекладання знань з голови вчителя в голову дитини: це найскладніші моральні стосунки, в яких провідною,

визначальною рисою є виховання почуття честі, гідності й на цій основі – бажання бути хорошим» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 84). Отже, завдання вчителя, на думку В. Сухомлинського, полягає в тому, щоб «уміло і чуйно, наполегливо і вимогливо виховувати розумові й моральні сили дитини, допомагати їй досягнути навчання як працю, що вимагає великого напруження і є радісною лише остільки, оскільки я своїми власними силами долаю труднощі й досягаю успіху» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 84). На думку видатного гуманіста, вихованець «шляхом спостережень, аналізу явищ навколишнього світу, власної активної діяльності, особливо такої, в якій поєднуються зусилля розуму і рук має сам прийти до висновків про загальні закономірності, особливо про те, що кожне явище має свої причини і наслідки і може бути пояснене, пізнане людиною» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5, p. 111). Саме на основі самоспостереження, самоаналізу народжуються власні ідеї, робляться власні висновки (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5, p. 524).

Установлено, що з метою підготовки учнів до взаємодії з соціальним середовищем при Павлівській школі були створені оранжерея, кролеферма, пасіка, метеостанція, чотири майстерні, фруктовий сад, виноградник. Після уроків діти із захопленням працювали у різних гуртках – від сільськогосподарських до наукових, де власноруч мали можливість завдяки таким заняттям створювати навіть електромобіль, виготовляти сівалки, віялки.

Отже, вихованці Павлівської школи набували не лише теоретичні знання, але й практичний досвід.

Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить, що велику увагу український педагог приділяв проблемі формування в учнів почуття власної гідності, відповідальності, особистого ставлення до подій і явищ суспільного життя, навичок їх оцінювання. Адже оволодіння знаннями, за переконаннями Василя Олександровича, створює «...ідейно багате, багатогранне, емоційно насичене життя особистості» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1). «Пізнаючи і знаючи, людина хоче, прагне, любить, співчуває,

гнівається, ставиться з презирством, ненавидить», – писав педагог у статті «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1).

Викладаючи знання про суспільство і людину, учитель, як зауважував В. Сухомлинський, завжди повинен прагнути до того, щоб його вихованці були його однодумцями, стояли з ним поруч, а своє завдання вихователя вчитель повинен вбачати в тому, щоб навчання стало «насамперед утвердженням ідейної позиції, формуванням поглядів, переконань, прагнень, бажань, оцінки й самооцінки» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 114).

Установлено, що в Павлівській школі, яку довгі часи очолював Василь Сухомлинський, було організовано цілу систему заходів, що були спрямовані на підвищення власної культури праці і, насамперед, культури мислення (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5). «Прагнення до оволодіння знаннями, жадоба освіченості, збагачення власної інтелектуальної культури й здорових інтересів та потреб – усе це залежить від тієї гармонії шкільного виховання, в якій зливаються воєдино моральне, розумове, естетичне, емоційне ставлення особистості» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 204). Педагог зауважував, що утвердження позитивних поглядів неможливе без вироблення у вихованців своєї системи самовиховання й самоосвіти, бо «самовиховання є однією з центральних проблем шкільного життя» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 602). «Вчити виховувати самого себе – найскладніша робота вихователя із своїми вихованцями» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 602).

Виявлено, що В. Сухомлинський велику увагу приділяв такій організації педагогічного процесу, за яким кожен учень мав можливість дізнаватися якомога більше про навколишній світ й своє минуле завдяки використанню вчителем малюнків, діафільмів; через читання та написання листів. Педагог надавав великого значення подорожам Батьківщиною (спочатку уявних подорожей картою), що починалися з другого класу і тривали все шкільне життя. Такі мандрівки місцями бойової слави до Києва,

Москви та інших міст, кількістю 120, включали вивчення історичного минулого, природи, літератури, фольклору, музики рідного краю і всієї країни. В. Сухомлинський наголошував, що такі подорожі вчать школярів переживати почуття гордості за свою країну й поваги до співвітчизників, критичному мисленню й самостійності, сприяють всебічному розвитку школярів.

Установлено, що велику увагу педагог приділяв розвитку індивідуальності кожної дитини в умовах суспільного колективного виховання, формуванню у неї громадських переконань. «У моральному вихованні найголовніше – формування ідейної серцевини особистості – громадських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, єдності слова і діла», – наголошував В. Сухомлинський у статті «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 119). Громадянські думки, громадянські переконання, праця, за словами просвітника, «є тією сферою духовного життя в роки отрочтва, яка стає основою благородної, чутливої, вимогливої до себе совісті – голосу людського сумління» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.3, p. 302). «Щоб підліток дорожив найвищими цінностями – святинями народу, – писав гуманіст, – він повинен поважати в собі громадянина» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.3, p. 302).

Вивчення суспільствознавчих дисциплін, за словами В. Сухомлинського, сприятиме формуванню в учнів розуміння місця і ролі людини в суспільстві, і себе, зокрема. Для досягнення цієї мети певне місце в навчальному процесі Павлівської школи займали бесіди про громадянськість. Видатний український педагог наголошував, що метою таких бесід є необхідність «донести до учня розуміння величі, духовної краси, героїзму, благородства, відданості людини високим ідеалам і на цій основі утвердити почуття самоповаги й великої відповідальності за все, що він робить зараз і що належить йому робити в майбутньому» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 429). Знаний гуманіст вважав, що «громадянськість – це насамперед

відповідальність, обов'язок», «вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові». «Ми добиваємося того, щоб духовними наставниками, вчителями наших вихованців були видатні громадяни нашої Батьківщини і ті кращі сини людства, образ яких для нас є зразком відданого служіння інтересам народу, тобто є ідеалом», – писав він у роботі «Методика виховання колективу» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 429).

Цінні ідеї В. Сухомлинського щодо формування критично мислячої особистості знаходимо і в діяльності вечорів Юних мислителів, де в дискусіях на рівних брали участь учителі та учні. Ці вечори давали можливість учневі аналізувати життєві явища та ситуації, оцінювати власну думку та думку інших. Школярі, говорячи, наприклад, про добро чи зло, порушуючи проблему «можна», «не можна», «треба», не тільки знаходили шляхи до розуміння істини – вони відстоювали свої погляди, рефлексували стосовно власних почуттів і думок. Учителі надавали учням для обговорення багато фактів, вчили їх оцінювати, робити узагальнення. Адже, як зауважував просвітник, «найцікавіший виклад для підлітка є той, в якому не все доведено» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 178). Педагог зазначав, що підлітковий вік є «бурхливим, емоційно насиченим періодом мислення людини» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 178). Тому, організовуючи навчальний процес, необхідно продумати, як зробити так, щоб на основі фактів, подій тощо підлітки могли аналізувати їх, узагальнити, зробити свої висновки.

Проведений науковий пошук свідчить, що суттєву увагу в процесі набуття суспільствознавчої освіти В. Сухомлинський надавав й естетичному вихованню. Педагог зауважував, що естетичне виховання в системі навчально-виховної роботи в цілому й у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін займало особливе місце. «З перших днів шкільного виховання ми вчимо дітей бачити, сприймати, відчувати, розуміти красу навколишнього світу – природи й суспільних відносин. Сприймання,

осмислення прекрасного – це основа, стрижень естетичної освіченості, серцевина тієї естетичної культури, без якої почуття залишаються глухими до всього благородного і високого в житті», – зауважував просвітник у статті «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (Suhomlins'kij, 1976, Vol.1, p. 178).

Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський звертав увагу й на правове виховання, метою якого вважав запобігання правопорушенням і злочинам, які є «...однієї з найгостріших соціальних проблем суспільства» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.2, p. 323). Звертаючись до вчителів, педагог зауважував, що «треба вести спеціальну виховну роботу, розраховану спеціально на те, щоб не було в нашому суспільстві злочинців і правопорушників» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.2, p. 323). У роботі «Формування комуністичних переконань молодого покоління» зазначав, що боротьба з проявами протиправних дій вихованців має бути насамперед боротьбою за духовне багатство людини, за її світогляд, переконання (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5, p. 46).

Отже, з метою надання учням більш широкого кола знань про людину й суспільство, як свідчить аналіз спадщини видатного педагога, у навчальних планах Павлиської школи було гармонійно поєднано дисципліни гуманітарного, соціального і природничого циклів.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що, порушуючи питання щодо організації навчального процесу в Павлиській школі в цілому й суспільствознавчої освіти в ній зокрема, В. Сухомлинський приділяв певну увагу й професійно-педагогічній підготовці вчителів-суспільствознавців. Педагог вимагав від учителів ретельної підготовки до кожного уроку, акцентуючи при цьому увагу педагогів на необхідності урізноманітнення матеріалу, збагачення його різними прикладами, відомостями, цікавими фактами. Звертаючись до вчителів, у статті «Народження громадянина» В. Сухомлинський зауважував, що «...використання безмежного багатства

життєвих ситуацій – відносин між людьми, навмисне створення ситуацій для виховання емоційної культури – це сфера найтоншої педагогічної майстерності, суть педагогічної культури» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.3, p. 520). «Досвідчені вчителі розуміють, що детальне пояснення того чи іншого явища, події, закономірності повинно не тільки розкривати перед учнями суть матеріалу, а й учити їх мислити, самостійно приходити своїми силами до такого ж детального пояснення» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5, p. 57).

Наголосимо, що педагог постійно спостерігав, як проходять уроки, якими професійними якостями володіє вчитель, чи має він особистісний розвиток. Просвітник зауважував, що однією з необхідних умов успішного професійного зростання вчителя є цілеспрямована й систематична самоосвіта, яка для вчителя-суспільствознавця є найбільш актуальною, так як суспільство розвивається, відбувається багато подій, змінюються погляди, на які потрібно реагувати... (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5).

Установлено, що В. Сухомлинський звертав особливу увагу на те, як учителі опитують дітей та вимагав від них формулювати запитання так, щоб вони пробуджували думку дитини. Наприклад, після вивчення кількох розділів стародавньої історії, учням 6 класу ставилися запитання, на які не було прямої відповіді в книжці. Для того, щоб на них відповісти, треба було вдумливо проаналізувати факти, порівняти, зіставити багато подій. «Щоб зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між явищами, необхідно вдуматися в суть кожного явища», – писав просвітник в роботі «Розумова праця і зв'язок школи з життям» (Suhomlins'kij, 1977, Vol.5, p. 77).

Видатний український гуманіст вимагав від учителів постійної творчості, невтомної роботи думки, величезної душевної щедрості та, найголовніше, любові до дітей. Учителю необхідно не тільки глибоко володіти знаннями, але й уміти їх передати своїм учням, а особливо це стосується суспільствознавчих дисциплін, тому що кожний день з'являються нові події, які потрібно правильно і об'єктивно оцінити.

Обговорення. Порівнюючи аналіз отриманих результатів з іншими дослідниками (І. Жорова, О. Бідюк), які, зокрема розглядали вимоги до вчителя на основі спадщини В. Сухомлинського, наголошували на загальних вимогах до вчителя (любов до дітей, теоретична підготовленість, самоосвіта, глибокі, різнобічні знання), зазначимо, що в даному дослідженні розширено перелік вимог; конкретизовано їх з урахуванням особливості суспільствознавчих дисциплін (історія, суспільствознавство, право); акцентовано увагу на значущості позашкільних форм роботи та вимог до вчителя суспільствознавчих дисциплін, щодо їх проведення.

Висновки. Таким чином, проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що педагогічна спадщина В. Сухомлинського відіграє велику практичну роль при підготовці вчителів суспільствознавчих дисциплін. У його працях розкриті питання професійно-педагогічних якостей вчителів, які викладатимуть суспільствознавчі дисципліни. У переліку основних вимог, які висував знаний вітчизняний педагог до вчителів-суспільствознавців та їхньої підготовки, вирізняються такі: ретельна підготовка до кожного уроку, урізноманітнення матеріалу, збагачення його цікавими фактами і відомостями; постійний розвиток творчого мислення, невтомна робота думки вчителя, величезна душевна щедрість та, найголовніше, любов до дітей.

ЛІТЕРАТУРА

- Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII –Режим доступу: <http://www.osvita-konotop.com.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
- Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу: в 5 т. К. : Радянська школа, 1976. Т. 1: Вибрані твори. 654 с.
- Сухомлинський В. О. Народження громадянина: в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т. 3: Вибрані твори. 670 с.
- Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа: в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т. 4: Вибрані твори. 640 с.
- Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: в 5 т. К. : Радянська школа, 1976. Т. 1: Вибрані твори. 654 с.
- Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т.4: Вибрані твори. 640 с.
- Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т. 5: Вибрані твори. 639 с.
- Сухомлинський В. О. Сто порад учителів в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т. 2: Вибрані твори. 661 с.

Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т. 2: Вибрані твори. 661 с.
Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину в 5 т. К. : Радянська школа, 1977. Т. 2: Вибрані твори. 661 с.

REFERENCES

- The Verkhovna Rada of Ukraine (2017). *About education* (The Law of Ukraine). Retrieved from <http://www.osvita-konotop.com.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1976) *Metodyka vykhovannia kolektyvu* [Method of team upbringing]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.1: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Narodzhennia gromadianyna* [Birth of a citizen]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.4: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Pavlis'ka serednia shkola* [Pavlishka secondary school]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.4: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1976) *Problemy vyhovannia vsebichno rozvynenoï osobystosti* [Problems of education of a fully developed person]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.1: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Rozмова z molodym dyrektorem shkoly* [Talk to a young school principal]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.4: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Rozumova pratsia i zv'yazok shkoly z zhyttiam* [Mental work and the relationship of school with life]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.5: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Sto porad uchitelevi* [One hundred advice to the teacher]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.2: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Formuvannia komunistichnykh perekonan' molodogo pokolinnia* [Formation of the communist beliefs of the younger generation]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.2: *Vibrany tvory*. (in Ukrainian).
- Suhomlyns'kyi, V. (1977) *Yak vyhovaty spravzhnyu lyudynu* [How to raise a real person]. Kyiv: Radians'ka shkola, T.2: *Vybrani tvory*. (in Ukrainian).

Інформація про автора:

Перепелиця Галина Андріївна:
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7928-3004>; аспірантка кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна 61166
e-mail: perepelitsahalina@gmail.com

Information about the author:

Perepelytsia Halyna Andriivna:
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7928-3004>; Ph.D. candidate of the Department of History of Pedagogy and Comparative Pedagogy Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine 61166
e-mail: perepelitsahalina@gmail.com

Цитуйте цю статтю як: Перепелиця Г. А. Вимоги до вчителя суспільствознавчих дисциплін та його підготовки в спадщині В. О. Сухомлинського. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2018. № 45 С. 128-140. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2620832>

Дата надходження статті до редакції: 20.11.2018
Стаття прийнята до друку: 04.12.2018